

Οδοιπορικό στην ενδοχώρα της Θράκης

Το σπήλαιο Μεγάλη Βούβα Λευκίμης του Ν. Έβρου

Σταύρος Δ. Κισσέκογλου

Ιστορικός-Αρχαιολόγος, Μέλος ΕΤΕΠ του

Τμήματος Ιστορίας-Εθνομολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου

Ξεκινώντας, με βορειοανατολική κατεύθυνση, από το χωριό Λευκίμη, διανύοντας οκτώ περίπου χιλιόμετρα σε χωματόδρομο και ενάμισι στις δύσβατες πλαγιές της περιοχής, φτάνουμε στο ύψωμα Γερακίνα, στον συμπαγή βράχο του οποίου η φύση δημιούργησε ένα σπήλαιο, γνωστό στην περιοχή ως «Μεγάλη Βούβα» (αναδρομική αφομοίωση (γ-β>β-β) του γούβα = κοιλωμα γης ή βράχου, βαθούλωμα). Δρόμος προς το σπήλαιο δεν υπάρχει, κατά περιόδους όμως δημιουργούνται μικρά δύσβατα μονοπάτια από τους οδοιπόρους στα σημεία που οι πλαγιές των υψωμάτων γίνονται λιγότερο απότομες.

Η εντυπωσιακή θέση του σπηλαίου, στο τέλος μιας μικρής κοιλάδας που διακόπτεται από δροσερές νεροσυρμές, οι οποίες τροφοδοτούν το φιδωτό ρυάκι με τη νότια κατεύθυνση στον πυθμένα της κοιλάδας, και οι γύρω καταπράσινες πλαγιές με τα πεύκα, τις δρύες και τις κουμαριές, πολλαπλασιάζουν τις εντυπώσεις προκαλώντας δέος και μια αίσθηση μυστηρίου.

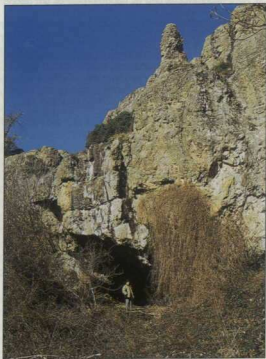
Η ευρύχωρη είσοδος του σπηλαίου, στη ρίζα του συμπαγούς βράχου μιας απόκρημνης πλαγιάς, κοσμεύεται με το τρεχούμενο νερό πηγής (εικ. 2), που ρέει πάνω από την αριστερή πλευρά της εισόδου, ενώ στην επάνω δεξιά πλευρά, έχει

λαξευτεί στο βράχο φαλλόμορφη ανεικονική στήλη (μηνχίο) (εικ. 1, 3, 5).

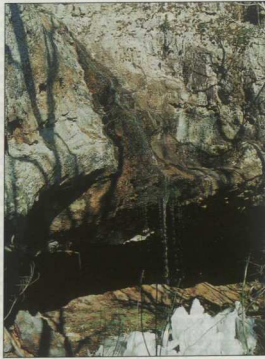
Το εσωτερικό του σπηλαίου αποτελείται από δύο θαλάμους, άνισου μεγέθους (έναν στενό και έναν ευρύχωρο), οι οποίοι χωρίζονται από φυσικό ασβεστολιθικό ογκόλιθο. Στο βάθος του ευρύχωρου θαλάμου, μικρό άνοιγμα οδηγεί σε σκοτεινό διάδρομο που λόγω της έλλειψης εξοπλισμού απέφυγα να εξερευνήσω.

Περίπου στο κέντρο του θαλάμου αυτού, μία ασβεστολιθική βραχώδης έξαρση λαξεύτηκε στο επάνω μέρος του, δημιουργώντας έναν υπερυψωμένο επίπεδο χώρο. Στο βάθος του χώρου

1. Δεξιά πλευρά της εισόδου του σπηλαίου Μεγάλη Βούβα.

2. Αριστερή πλευρά της εισόδου του σπηλαίου Μεγάλη Βούβα.

αυτού λαξεύτηκε αβαθής ημικυκλική ταφική κόγχη με δύο μικρότερες εγκάρσιες σπές στη δεξιά πλευρά, πιθανότατα για προσφορές. Χαρακτηριστικά είναι η ομοιότητά της με τον λαξευτό τάφο των Ασκητών¹.

Επιφανειακά όστρακα κεραμικής, εμφανή χάρη στη διάβρωση της επίχωσης κατά μήκος της εισόδου του σπηλαίου η οποία δημιουργήθηκε από αυλάκι ροής νερού, μαρτυρούν ότι το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε ως τόπος λατρείας ή ως τόπος διαμονής, από τους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες μέχρι τη βυζαντινή εποχή. Συγκεκριμένα βρέθηκαν όστρακα εφωαλωμένης κεραμικής, λαβή οξυπύθμενου αμφορέα, βάσεις και χεύλι αγγείων ελληνιστικής περιόδου. Η παρουσία οστράκων χειροποίητης κεραμικής δείχνει την ανάγκη ανασκαφής –όσο δύσκολο και αν είναι αυτό το εγχείρημα, λόγω του δυσπρόσιτου της περιοχής–, προκειμένου να αντλήσουμε πληροφορίες για την αρχαιότερη ανθρώπινη παρουσία στο χώρο του σπηλαίου.

Η σπηλιά προχωρεί σε βάθος, μέσα από ένα μικρό άνοιγμα αρκετό για να περάσει άνθρωπος, έως ότου γίνεται αδύνατη η διέλευση λόγω της παρουσίας υπόγειων υδάτων, η θερμοκρασία των οποίων φτάνει τους 5°C. Ο ανεπαρκής εξαερισμός κυρίως όσον αφορά τα φωτιστικά μέσα και η ακατάλληλη υπόδηση με ανάγκασαν να αναβάλω την προσπάθεια για περαιτέρω εξερεύνηση.

Όσον αφορά τη φαλλόμορφη ανεικονική στήλη, ο καθορισμός της λειτουργίας και της ακριβούς σημασίας της επάνω από την είσοδο της σπηλιάς είναι πρόβλημα δυσεπίλυτο, καθώς δεν έχουμε ούτε γραπτά κείμενα, ούτε προφορικές παραδόσεις που να μας πληροφορούν σχετικά (εικ. 5). Η ερμηνεία κυμαίνεται μεταξύ δύο βασικών πόλων: πρόκειται είτε για σύμβολο συνδεδεμένο με τη λατρεία μιας θεότητας είτε για μνημείο επιφανούς θνητού στον οποίο απονέμονταν εξαιρετικές λατρευτικές τιμές, ή για μνημειακή κατασκευή προς τιμήν επιφανούς νεκρού και παράλληλα σήμα του τάφου του. Ακόμη και η απλή στήλη μπορούσε, μέχρι ενός σημείου, να θεωρείται ότι αντιπροσώπευε τον νεκρό, να σηματοδοτούσε την παρουσία του ή να δηλώνει την αποτρεπτική-αποτροπαική του δύναμη.

Κάθε λίθινο μνημείο μπορούσε να αποτελεί μνημείο για νεκρούς, γι' αυτό γίνονταν σπονδές σε σωρούς λίθων όπως και σε τάφους. Κατά τις νεκρικές εορτές οι στήλες πλένονταν, αλείφονταν με έλαια, τυλιγόταν με ταινίες². Η δύναμη που υπάρχει στο σωρό λίθων, ή στη στήλη, προσωποποιούμενη, ονομάζεται *Ερμιά*-ας ή *Ερμιάων* (στη μυκηναϊκή γραφή *e-ma-a*, στη δωρική διάλεκτο *Ερμιάν*, στην ιωνική-αττική *Ερμής*³). Ο ανθρωπομορφισμός του Ερμή είναι απόρροια της ελληνικής φαντασίας και της τάσης που από πολύ νωρίς χαρακτήρισε τους ανθρώπους, να προσωποποιούν τις θεότητες και τις ιερές δυνάμεις. Ο Πausanias αναφέρει τη συνήθεια σε όλη την Ελλάδα να τιμούν όχι μόνον αγάλματα θεών αλλά και ακατέργαστες πέτρες⁴.

Το σήμα είναι δυνατόν να κατανοηθεί και ως μυστηριώδης φύλακας του νεκρού, καθώς παραμένει αναλλοίωτο και διακηρύσσει την παρουσία του «στην αιωνιότητα»⁵. Ο ενδεχόμενος φαλλικός συμβολισμός των προϊστορικών επιτάφιων λίθων επιβεβαιώνει αυτή την έννοια, εφόσον ο φαλλός ήταν σύμβολο της ύπαρξης, της δύναμης, της διαίωσης, της διάρκειας.

Τέλος, ο εντοπισμός ενός μενχίρ ή μιας ανεικονικής στήλης σε χώρους λατρείας, στο ύπαιθρο

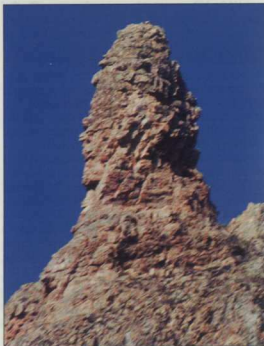
3. Αποψη του επάνω μέρους του σπηλαίου. Αριστερά διακρίνεται μια νεροσυρμή και επάνω δεξιά το μενχίρ.

4. Η θέση του σπηλαίου στο χάρτη του νομού Έβρου.

ανακάλυψη νεκροταφείων στην περιοχή. Η κατασκευή, ομοειδής με αυτή που περιγράφεται στη συνέχεια, είναι χαρακτηριστική της νεολιθικής εποχής.

5. Φαλλόμορφη ανεικονική στήλη (μνχίρ).

ανακάλυψη νεκροταφείων στην περιοχή. Η κατασκευή, ομοειδής με αυτή που περιγράφεται στη συνέχεια, είναι χαρακτηριστική της νεολιθικής εποχής.

ή σε νεκροταφεία, παρουσιάζει ένα περαιτέρω στοιχείο που μπορεί να ερμηνευθεί ως μορφή της θεότητας, που προσεταιρεί τον ή τους νεκρούς και τον οικο τους. Όλοι οι μελετητές εξάλλου συμφωνούν στην απόδοση των μνημείων αυτών στη σφαίρα της θρησκείας και της τελετουργίας.

Οι ανθρωπίμορφες στήλες και οι στήλες-αγάλματα αποστέλλουν σε πολλές περιοχές τη χαρακτηριστική φυσιογνωμία των υπαίθριων ιερών, και ήταν ομοίες με τα μνχίρ. Οι μαρτυρίες αυτού του είδους είναι αναρίθμητες. Από την Ιβηρική χερσόνησο το κρομλέχ (μεγαλιθικό μνημείο αποτελούμενο από μνχίρ σε κυκλική διάταξη) στο Collado de Sejos της Lunigiana, στήλες αγάλματα του Pontevicchio (Ιταλία), από την Yverdon (Γαλλία), στην Aosta (Ιταλία), από τις στήλες της ομάδας Languedocien di Montaiou (Γαλλία) μέχρι την περιοχή Ossimino-Asinino στη Valcamonica (Ιταλία), από το Bovino στην Puglia (Ιταλία), στις ανθρωπίμορφες στήλες της Ουκρανίας. Δεν λείπει, παρ' όλα αυτά, μια συνάφεια με το νεκρικό περιβάλλον, φτάνοντας πολλές φορές να έχουμε το φαινόμενο της σύμπτωσης ιερών και νεκρικού περιβάλλοντος, που επιβεβαιώνεται στη Γαλλία (Trets, Sion), στην Ιταλία (Aosta) και σε περιοχές βόρεια της Μαύρης Θάλασσας⁶. Στη γεωγραφική περιοχή του Αιγαίου είναι γνωστά μερικά μνημεία που εντάσσονται στην κατηγορία των ανθρωπίμορφων στηλών και των στήλων-αγαλμάτων. Δύο προέρχονται από την Τροία, ένα από το Σουφλί Μαγυόχ⁷ στη Θεσσαλία και μερικά, που ανακαλύφθηκαν τελευταία, στη Θάσσο⁸.

Σύμφωνα με τους S. Casini/A. Fossati «οι πρώτες μελέτες σε βάθος για τους πέτρινους όγκους, έγιναν από τον Ε. Anati, κατά τον οποίο ο συμβολισμός είναι συνδεδεμένος με τις θρησκευτικές δοξασίες του ινδοευρωπαϊκού μοντέλου, που συνοδεύει τις θεωρίες της Maria Gimbutas, η οποία πίστευε ότι τα αγάλματα-στήλες συνδέονται με την εξάλπωση του πολιτισμού (cul-

tura Kurgan) των στεπών στα βόρεια της Μαύρης Θάλασσας, που είναι ταυτώσιμες με το χώρο προέλευσης των Ινδοευρωπαίων»⁹.

Αν η φαλλόμορφη ανεικονική στήλη έχει άμεση σχέση με τον τάφο-κόγχη που βρίσκεται στο εσωτερικό του σπήλαιου -εκδοχή η οποία μου φαίνεται ως η πιθανότερη σε αυτή την περίπτωση-, ή είναι αρχαιότερη του, όπως και η πιθανή κατοίκηση-διαμονή στο σπήλαιο, είναι κάτι για το οποίο μόνο η ανασκαφική έρευνα, η λεπτομερής στρωματογραφική μελέτη και η εξέταση του αρχαιολογικού υλικού που θα έρθει στο φως, μπορούν να απαντήσουν και να μας δώσουν περαιτέρω χρήσιμα πολιτισμικά στοιχεία για την ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Θράκης.

Σημειώσεις

* Ευχαριστώ από αυτή τη θέση τον Τριαντάφυλλο Γιαννίδη που είχε την ευγενή διάθεση και την υπομονή να με οδηγήσει στο σπήλαιο.

1. Δ. Τριαντάφυλλος, «Η προϊστορία στο χώρο της Δ. Θράκης», *Αρχαιολογία* 13 (1984), σ. 18, εκ. 14.
2. Πλουταρχος, *Αριστοειδής*, 21.5.
3. W. Burkert, *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, σειρά *Die Religionen der Menschheit*, τόμ. 15, Uster 1977, βλ. ελλ. εκδ., μπερ. Ν. Μπιζαντζίκος/Α. Αβραγιάνου, Καρόμυτος, Αθήνα 1983, σ. 332.
4. Στην Ήλιθο της Βοιωτίας, στο ναό του Ηρακλή, η λατρευτική εικόνα δεν είναι αγάλμα καλλιτεχνικό, αλλά λιθός άργος. Παισ, *Ελλάδος Περιήγησις* 9.24.3. Στις Θεσπικές τιμώνις το θεό Έριτα και έχουν αγάλμα του έναν ολάετο λιθό, στο ίδιο 9.27.1. Ο ακατέργαστος λιθός στις Θεσπικές λατρεύονταν προτού ταυτιστεί με τον Έριτα. Ήταν προϊστορική βεβαιότητα της ανθρωπίνης γονιμότητας, φαλλόμορφη, που αλλού ταυτίστηκε με τον Ερμή, όπως στις Φαρές της Πάτρας, όπου κοντά στο αγάλμα του είναι σημάδια τετράγωνου λιθού που οι Φαρές τους λατρεύουν, δίνοντας στον καθένα το όνομα κάποιου θεού, στο ίδιο 7.22.3-6. Τις θεραπευτικές ιδιότητες των λιθών τις πληροφορούμαστε από τον Πλουταρχό, 3.22.1. Σ' έναν τέτοιο λιθό κάθισε ο Ορέστης και θεραπεύτηκε από τη μακία. Ένας άλλος ιερός λιθός υπάρχει μπροστά στο ναό της Αρτέμιδος, πάνω στον οποίο εννέα τριζοίγιοι άνδρες έκαναν τον θρησκευτικό καθαρισμό του Ορέστη, μετά το φόνό της μητέρας του, στο ίδιο 2.31.4.
5. Διογ. Λαέρτιος, *Κλειθόβουλος*, 1.89-90.
6. R. C. de Marinis, «Il fenomeno delle statue-stele e stèle antropomorfe dell'età dell' Rame in Europa», στο S. Casini (επιμ.), *Le pietre degli Dei*, Gorle, Bergamo 1994, σ. 54.
7. Στο ίδιο, σ. 5.
8. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθή, «Ανασκαφές Σκόλα Σπήθρο», *ΑΕΜΘ* 3 (1989), σ. 507-520.
9. S. Casini/A. Fossati, «Le stèle e i massi incisi della Valcamonica e della Valtellina nell'ambito dell'arco alpino», στο Casini (επιμ.), *ό.π.*, σ. 65.

An Itinerary in the Inland of Thrace: The "Megali Vouva" Cave in Evros Region

Stavros D. Kiotsekoglou

In the district of Leukimki village, at the depth of a small valley, we come in view of the impressive "Megali Vouva" cave that displays a carved phallicomorphic stela on the upper right side of its entrance. The interior of the cave consists of two unequal in size chambers. An elevated shallow semi-circular conch (probably a burial place) with two hollows on its right side (probably purposed for offerings) has been carved on a lime stone protrusion almost at the center of the bigger chamber. It closely resembles the rock-cut tomb at Askites. The scattered Hellenistic and Byzantine shards and the fragments of hand made pottery dictate the urgent excavation of the site, which may yield significant finds for the history and culture of Thrace.